

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İÇİN EL KİTABI

TÜRKİYE'DE BELGESİZ GÖÇMENLERİN SORUNLARI

İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı

İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı
Yeniçarşı Cad. No:34 Beyoğlu 34425 İSTANBUL
Tel: (212) 293 16 05
Faks: (212) 2931009
E-posta: ikgv@ikgv.org

Basım: Aşama Matbaacılık Ltd. Şti
MAS/SİT Matbaacılar Sitesi 1. Cad. No:174
Bağcılar 34204 İSTANBUL
Tel: (212) 4291990
Faks: (212) 4291993

Yayına Hazırlayanlar:
S.E. Tuba Dünder
Elif Özer

Bu yayın Avrupa Birliği Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı (DİHAA) mali katkısı ile hazırlanmıştır. Bu yayında yer alan bilgilerden İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşünü yansıtmamaktadır.

@ 2015 İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı
Bu yayının tüm hakları İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı'na aittir. Ticari kazanç amacıyla bir bölümü veya tamamı çoğaltılamaz ve satılamaz. Ticari amaçlar dışında kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir. Bir bölümünü veya tamamının çoğaltılması için İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı'ndan izin alınması gereklidir.

SUNUŞ

İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı olarak kurulduğumuz 1988 yılından bu yana göç olgusunu ana programlarımızdan birisi yaptık. Bu kapsamda Türkiye’de sığınmacılara psiko-sosyal destek sunmayı ve insan ticareti ile mücadele alanındaki çalışmalarımızı halen sürdürmekteyiz.

Bu çalışmaların devamı niteliğinde, 2013-2015 yılları arasında Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen “Belgesiz Göçmen İşçilerin İnsan Haklarının Desteklenmesi ve Korunması” projesini uyguladık. Projenin hedef grubu İstanbul’da çalışmakta olan ve özellikle Orta Asya ülkelerinden gelen kadın ve erkek göçmen işçilerdi. Proje amacımızı “göçmen işçilerin insan haklarının korunması ve desteklenmesine ve bu gruplar için hak temelli politikalar geliştirilmesine katkı sağlamak” olarak belirlemiştik.

Bu proje kapsamında saha araştırması, odak grup tartışmaları, psiko-sosyal danışmanlık ve göçmenlere yönelik çok dilli bilgilendirme materyalinin geliştirilmesi gibi bir dizi faaliyet gerçekleştirdik. Proje faaliyetlerinden biri de göçmenlerle çalışan veya çalışmaları sırasında göçmenlerle de karşılaşan sivil toplum kuruluşu çalışanlarına destek olmak için bir el kitabı hazırlanmasıydı.

Bu el kitabında göçmenlerin sorunları, sıkça sordukları sorular ve yanıtları ve başlarına gelebilecek önemli bir tehlike olan insan ticareti ile ilgili kısa bilgiler bulabilirsiniz. Hassas gruplarla sürdürülen tüm çalışmalarda olduğu gibi göçmenlere yönelik çalışmalarda da sivil kuruluşların işbirliği içinde olmasının önemine inanıyor, bu el kitabının danışmanlık sürecinizi kolaylaştırmasını diliyoruz.

İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı
İstanbul

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

- I Genel Çerçeve
  - a. Tanımlar
  - b. Mevzuat
  - c. Uluslararası Sözleşmeler
- II Türkiye’de Belgesiz Göçmenlerin Sorunları
  - a. Belgesiz Göçmen İşçiler Araştırma Bulguları
  - b. Göçmen Kadınlarla Odak Grup Tartışmaları
  - c. 157 Acil Yardım Hattına Gelen Çağruların Değerlendirilmesi
- III Göçmenlerin Sıkça Sorduğu Sorular ve Yanıtları
- IV Göçmen İşçilik ve İnsan Ticareti
  - a. Türkiye’de İnsan Ticareti
  - b. STK’lar Neler Yapabilir?
  - c. İşbirliği

GİRİŞ

Günümüzde her yıl milyonlarca insan ülkelerindeki ekonomik ve/veya sosyal yoksunluk, sosyal çatışma ve siyasi çalkantılar gibi nedenlerle göç kararı almakta ve bunların birçoğu da göç sürecinin bir aşamasında belgesiz göçmen haline gelebilmektedir.

Türkiye göç veren ülkeler ile göç alan ülkeler arasındaki kavşak konumu nedeniyle göç akınlardan çeşitli şekillerde etkilenmiştir. Özellikle, 1980'lerden itibaren, uluslararası göç hareketlerinin –ağırlıklı olarak düzensiz göçlerin- uğrak yeri haline gelmiştir. Göçmenlerin geldikleri ülkelere göre dağılımlarına bakıldığında, çok geniş bir coğrafyanın Türkiye'ye yönelik göçlere kaynaklık ettiği görülmektedir. Asya, Afrika ve Doğu Avrupa'nın birçok ülkesinden Türkiye'ye göçmenler gelmektedir. Türkiye'ye yönelik göçler, göçmenlerin geliş amaçlarına ve yasal konumlarına göre farklı kategorilere ayrılmaktadır. Batılı ülkelere gitmek amacıyla Türkiye'yi geçiş yeri olarak kullanmak için gelenler, sığınmacılar, çalışmak için gelenler, yerleşmek için gelenler gibi göçmen kategorilerinden söz edilebilir. İnsan ticaretini de, ayrı bir kategori olarak, bu sınıflandırmaya dahil etmemiz gerekir. Bu gruplar zaman zaman birbirini içerebilmekte, göçmenler koşullara ve fırsatlara bağlı olarak bir statüden diğerine geçebilmektedir. Göç süreci doğası itibarıyla kayıt dışılık da içerebildiğinden, göçmenlere ilişkin kesin sayılara ulaşmak mümkün değildir.¹

Düzensiz göç kavramı, ülkede kalmalarına hukuken izin verilmeyen göçmenlerle ilgilidir; üçüncü bir ülkeye geçerken Türkiye'yi kullanan kişileri, ya da gerekli

belgeleri olmadan ÷lkede kalan ya da çalışan kişileri ele alabilir.²

Dünyada pek çok ÷lkede olduğu gibi Türkiye’de de düzensiz göç ve kayıtdışı ekonomide işgücü yakından ilişkilidir. Kayıt dışı ekonomi, sigortalılık, iş güvencesi, iş güvenliği ve işçi hakları gibi temel konuların yeterli oranda düzenlenmediği sahalarda anlamında kullanılmıştır. Bu sahalarda arasında hizmet sektörü, ev içi hizmet/bakım sektörü, parça başı üretim sayılabilir. Başka ÷lkelerden daha dezavantajlı koşullardan gelen göçmen işçiler için kayıtdışı ekonomi potansiyel bir geçim sahasıdır.

Ucuz işgücü olarak göçmen işçiler kendilerine kayıtdışı sektörlerde yer bulabilmektedir. Bu sektörlerde işçiler vatandaş da olsalar göçmen de olsalar işin doğası gereği kayıt dışıdırlar. Yerli işçiler sosyal güvencesiz, yabancılar çalışma izinleri olmadan çalışırlar. Göçmenlerin geçerli vizeleri veya ikamet izinleri yoksa izinsiz çalışmanın yanına vize ihlali de eklenmektedir. Kaçak çalışma ve yaşama göçmenlerin risklerini artırmakta, insan hakları ihlallerine açık hale getirmektedir. Göçmen işçilerin pek çoğu Türkiye’de iş güvenliği, sosyal güvence ya da idari veya hukuki bir gözetimden yoksun çalışmaktadır.

I. Genel Çerçeve

a. Tanımlar

Her yıl milyonlarca insan çeşitli nedenlerle ülkelerinden ayrılarak başka ülkelere göç etmektedir. Sınırlar arası büyük çaplı insan hareketleri son birkaç on yıl içinde, kaynak ülkedeki ekonomik ve/veya sosyal yoksunluk, sosyal çatışma ve siyasi çalkantılar gibi faktörler sonucunda artmıştır. Dünyada göç olgusunun önem kazanması ile bu süreci açıklayan farklı tanımlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu bölümde bu alanda kullanılan bazı tanımları paylaştık.

Göçmen: Göçmen ülkesinden ekonomik veya diğer nedenlerle ayrılan kişiler olarak tanımlanabilir. Genel olarak, göçmenler ülkelerinde zulme uğrama korkusu taşımazlar; vatandaşı oldukları ülkelerin korumasından yararlanmaya devam ederlerken, daha iyi bir yaşam standardına kavuşabilmek için, kendi istekleri ile başka bir ülkeye göç ederler.³

Belgesiz/Düzensiz göçmen: “Belgesiz/Düzensiz göçmen” terimi, geldiği ülkede kalmak için yasal hakkı bulunmayan kişiler için kullanılır. Bu tanımlama çerçevesinde kişiler farklı şekillerde belgesiz/düzensiz göçmen olabilirler. Sınır kontrollerinden kaçarak ya da sahte belge kullanarak bir ülkeye yasadışı yollardan girenler; yasal yollardan giriş yapıp sonradan yasadışı bir konuma gelenler gibi. Turist olarak giriş yapıp, süresi içinde geri dönmeyenler ya da mülteci olarak giriş yapıp başvuruları reddedilmesine rağmen geri dönmeyenler veya yasal yollardan giriş yapıp,

yasal olarak kalmalarına rağmen kaçak olarak çalışanlar düzensiz göçmen olarak adlandırılır.⁴

Günümüzde devletlerin yabancıların sınırlardan girişi ve sınırlar içinde kalışının kontrolünü sağlamak için aldıkları tedbirlere rağmen, her yıl milyonlarca insanın düzensiz göçmen statüsü ile yaşadığı bilinmektedir.

Yasadışı Göçmen: Düzensiz göçmenler için yapılan diğer bir tanımlamadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), bu tanımı şu şekilde eleştirmektedir: "Buldukları ülkelere yasal izne sahip olmadan giren ve çalışan kişiler yasadışı, gizli, kağıtsız ya da düzensiz olarak damgalanmaktadırlar. 'Yasadışı göçmenler' ifadesinin, normatif bazı çağrışımları, yan anlamları vardır ve bir suçun işlendiği fikrini taşımaktadır".⁵

Döngüsel (dairesel) ve çalışma amaçlı göç: Döngüsel (ya da dairesel) ve çalışma amaçlı göç; ekonomik imkânlar arayışıyla Türkiye'ye çok defa seyahat eden kişilerin hareketliliklerini konu edinir. Bu göçmenlerin çoğu Türkiye'ye yasal yollarla girmelerine rağmen, ya kalış koşullarını ihlal etmeleri ya da vize sürelerini aşmaları nedeniyle düzensiz göçün öznesi olarak değerlendirilebilir. Prof. Dr. İçduygu, bu model altında iki grup sınıflandırmıştır: a) döngüsel ticaret, bavul ticareti, ticaret turizmi ve alışveriş turizmini içeren döngüsel göç ile b) göçmenlerin hizmetçi, seks işçisi, inşaat işçisi, tarım işçisi ya da sağlığa zararlı koşullar altında az maaşlı çalışan işçiler olarak kaçak bir şekilde istihdam edildikleri kayıt dışı iş piyasası için göç.⁶

Düzensiz dairesel göçmenlerin çoğunluğunun Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden geldiği de çok çeşitli araştırmada belirtilmiştir. Konunun doğası gereği düzensiz

göçmenlerin sayısı hakkında net bir istatistikî veri mevcut değildir.

b. Ulusal Mevzuat

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK):Türkiye’de yabancılarla ilgili ulusal mevzuatın en güncel temelini 6458 no.lu Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu oluşturmaktadır. YUKK, 04.04.2013 tarihinde kabul edilmiş ve 11.05.2013 günü 28615 sayıyla Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: Göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye’ye giriş ve Türkiye’de kalışları, Türkiye’den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığı’na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) kurulmuştur (YUKK Md. 103-1). GİGM’nin düzensiz göç bağlamında görevleri YUKK Madde 104’te “Düzensiz göçle mücadele edilebilmesi amacıyla kolluk birimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak, tedbirler geliştirmek, alınan tedbirlerin uygulanmasını takip etmek” olarak belirlenmiştir.

Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun: Yabancılar için çalışma izinleri Türkiye’de “4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun” ile düzenlenmiştir. 2003 tarihli Kanunun 4. Maddesi uyarınca Türkiye’de çalışmak isteyen yabancılar çalışma izni almak zorundadır. Çalışma izni, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından verilmektedir. Kanunun uygulanmasına dair 2003 tarihli bir “Uygulama

Yönetmeliği” ve 2014 tarihli geniş kapsamlı bir “Uygulama Rehberi” bulunmaktadır.⁷

Türkiye’de çalışma izni başvuruları bir işyeri veya işletme üzerinden yapılmaktadır. Yabancılara istedikleri herhangi bir işyerinde çalışma imkânı veren bir izin sistemi mevcut değildir. Bir yabancı, işveren olmaksızın kendi başına çalışma izni başvurusunda bulunamaz. Çalışma izin başvurusu için yabancının ilgili Türkiye Cumhuriyeti dış temsilciliğine çalışma vizesi başvurusu yapması gerekir. Türkiye’de bulunan yabancının Emniyet makamlarınca verilmiş geçerliliği devam eden en az 6 ay süreli ikamet izni varsa çalışma izin başvurusunu yurtiçinde yapabilir.⁸

Resmi olarak çalışma izni olmayan bir göçmen “düzensiz”, “belgesiz” duruma düşmektedir. “Kaçak işçi” tabiri çalışma izni olmaksızın çalışan göçmen işçiler için kullanılmaktadır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’na göre, (Madde 54-ğ) “çalışma izni olmadan çalıştığı tespit edilenler” hakkında sınırdışı etme kararı alınır. İzinsiz işçi çalıştıranlara da idari para cezası uygulanır.

c. Uluslararası Sözleşmeler

Bireylerin çalışma hakkına uluslararası kuruluşların belgelerinde de atıf yapılmıştır. Bunlardan en temel olanı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’dir. Beyannamenin 23. Maddesine göre “Çalışan her kimsenin kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ve gerekirse her türlü sosyal koruma vasıtalarıyla da tamamlanan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır”.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) bireylerin çalışma hakları ile ilgili olarak doğrudan çalışan bir Birleşmiş Milletler kuruluşudur. ILO'nun kuruluş amacı sosyal adaletin ve uluslararası insan ve çalışma haklarının iyileştirilmesidir.

ILO tarafından hazırlanan ve Türkiye'nin de taraf olduğu bazı sözleşmeler göçmen işçilerin haklarına atıf yapmaktadır. Türkiye, aralarında temel çalışma haklarına ilişkin 8 sözleşmenin de bulunduğu uluslararası çalışma sözleşmelerinden 56'sını onaylayarak ulusal mevzuatına katmıştır.⁹

Aşağıdaki ILO sözleşmeleri göçmen işçileri ilgilendiren maddeler içermektedir.

- 182 Sayılı En Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi (1999) (onaylandı)
- 181 Sayılı Özel İstihdam Büroları Sözleşmesi (1997) (onaylanmadı)
- 156 Sayılı Aile Sorumlulukları Olan İşçiler Sözleşmesi (1981) (onaylanmadı)
- 143 Sayılı Göçmen İşçiler Sözleşmesi (Ek Hükümler) (1975) (onaylanmadı)
- 105 Sayılı Zorla Çalıştırmanın Yasaklanması Sözleşmesi (1957) (onaylandı)
- 97 Sayılı İstihdam İçin Göç Sözleşmesi (1949) (onaylanmadı)
- 29 Sayılı Zorla Çalıştırma Sözleşmesi (1930) (onaylandı)

ILO 189 Sayılı Ev İşçileri için İnsana Yakışır İş Sözleşmesi ve 201 Sayılı Tavsiye Kararı (2011)

Türkiye'nin henüz imzalamadığı ILO 189 Sözleşmesi; uluslararası sözleşme niteliğinde olup bağlayıcıdır. Sözleşme'nin 201 sayılı Tavsiye kararı ise bağlayıcı değildir, ancak sözleşme hükümlerinin uygulanmasına yönelik hükümetlere yol gösterir.¹⁰

ILO 189 Sözleşmesi ile dünya genelinde sayıları milyonları bulan ev işçilerinin durumu uluslararası mevzuat boyutunda kabul görmüştür. Bu sayede ev işçilerinin çalışma ve insan hakları yasal bir zemine kavuşmuştur. Ev işçilerinin ağırlıklı olarak kadınlar ve göçmenlerden oluştuğu düşünüldüğünde, Sözleşme'nin bu grupların göz ardı edilen haklarına odaklanması önemlidir.

ILO 189 Sayılı Sözleşmesi'nin içeriğinde; her türlü zorla çalışma ve çalıştırmanın tasfiyesi, ayrımcılıkla mücadele ve kadın erkek işçilere eşit olanakların sağlanması gibi tavsiye kararları bulunmaktadır. Bu sözleşme kadın işçilerin durumuyla ilgili bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

2003 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler "Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme" sadece göçmen işçiler hakkındadır.

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına ilişkin BM Sözleşmesi, Türkiye tarafından, 1999 yılında imzalanmış ve 2004 yılı Haziran ayında onaylamıştır.¹¹ Türkiye, taraf olduğu bu sözleşme ile

göçmen işçilerin ve ailelerinin sömürü ve insan hakları ihlallerinden korunmasını taahhüt etmiştir.

Bu Sözleşme, göçmenlere, vatandaşlık sahibi işçilerle eşit muamele edilmesini öngörür. Geçici işlerde dahi göçmen işçilerin aynı çalışma koşullarına sahip olması gerektiğini belirtir. Sözleşme ağırlıklı olarak belgeli göçmenlerin ve ailelerinin haklarına vurgu yapsa da, tüm göçmen işçilerin ve aile fertlerinin temel bir takım haklara erişimini gözetir niteliktedir. Belgeli göçmenlerin, belgesiz göçmenlerle kıyaslandığında haklara erişimde daha fazla meşruiyet sahibi olduklarını belirten Sözleşme, belgesiz göçmenlerin de tüm insanlar gibi temel insan haklarının tanınmasını öngörür. Sözleşmenin özellikle üçüncü bölümü, düzensiz göçmen işçilerin de dahil edilebileceği “Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin İnsan Hakları” başlığını taşımaktadır ve bu grupların temel insan haklarının kapsamını düzenlemektedir.

CEDAW Kadın Göçmen İşçilerle İlgili 26 Sayılı Genel Tavsiye (2008)

Birleşmiş Milletler tarafından 1979’da kabul edilen ve Türkiye’nin 1985’ten bu yana taraf olduğu CEDAW (Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi), tüm kadınlar gibi göçmen kadınların da ayrımcılığa maruz kalmamaları gerektiğine vurgu yapar.

CEDAW Komitesi, sözleşme gereği “suistimal ve ayrımcılık riskiyle karşılaşabilecek göçmen kadın işçilerle ilgili” genel bir tavsiye hazırlamıştır. CEDAW 26 Sayılı Genel Tavsiye Kararı, “Kadın Göçmen İşçiler” üzerinedir. Bu karar, buldukları ülkenin yasal koruma sisteminden fiilen ya da hukuken yararlanamayacak durumda olan belgesiz

göçmen kadınların haklarına odaklanması açısından önemlidir.

CEDAW 26 Sayılı Genel Tavsiye günümüzün gerçekliği haline gelen belgesiz göçmenliği de kapsamına almıştır. Komite, hangi kategoride yer alırlarsa alsınlar kadın göçmenlerin tümünün devletlerin yükümlülükleri kapsamına girdiğini ve her türlü ayrımcılığa karşı korunmaları gerektiğini vurgular. Tavsiye Kararı maddeleri kadınların maruz kalabilecekleri hak ihlallerine ve bunların önlenmesine dair karar alıcı mercilerin yükümlülüklerine odaklanmıştır.

İstanbul Sözleşmesi

(Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi)

Belgesiz göçmenleri doğrudan özne yapmamakla beraber İstanbul Sözleşmesi bir ülkede bulunan herkese, göçmenlik, mültecilik ya da diğer statülerinden bağımsız olarak eğer ki şiddete uğrama durumu mevcut ise her türlü koruma tedbirinin uygulanmasını gerekli kılar. Örneğin: Sözleşmenin 59. Maddesi ikameti eşine bağlı olan göçmenlerin resmi birlikteliğin bitmesi nedeniyle oluşan ikamet sorunlarına cevap verir niteliktedir. Böyle bir durumda ikamet eşten bağımsız olarak sürdürülmesi için devletlerin gerekli tedbirleri almasını öngörür.

Türkiye, bu sözleşmeyi ilk imzalayan ülkedir. Sözleşmeyi 11 Mayıs 2011'de imzalayan Türkiye, 14 Mart 2012'de onaylamıştır; sözleşme 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddet konusunda bilinen en geniş kapsamlı hükümleri içermektedir.¹²

II.

Türkiye’de Belgesiz Göçmenlerin Sorunları

Bu bölümde Türkiye’de yaşamakta olan göçmenlerin ve özellikle belgesiz göçmenlerin sorunları ile ilgili üç farklı kaynaktan alınan bilgiler paylaşılmıştır. Birinci bölümde İKGV’nin 2013 - 2014 yılları arasında İstanbul’da yaptığı anket araştırması sonuçlarını, ikinci bölümde yine İKGV tarafından Kumkapı Geri Gönderme Merkezinde kalan göçmen kadınlarla yapılan odak grup tartışmalarının bulgularını ve üçüncü bölümde ise 157 Acil Yardım Hattına gelen çağrılarının değerlendirmesini bulabilirsiniz.

Kolluk kuvvetleri tarafından tespit edilen yabancılar çeşitli nedenlerle Geri Gönderme Merkezi’nde beklemek zorunda kalırlar. Bu kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğu için GGM’den çıkış ancak ülkelerine geri gitmeleri ile mümkün olur ve büyük çoğunluğu da sınır dışı işlemine tabi tutulur. Türkiye’deyken yaptıkları ihlale bağlı olarak değişen para cezalarını ödemeleri gerekir. Para cezasının yanı sıra değişen sürelerde Türkiye’ye giriş yasağı konulabilir.

Proje başında alınan resmi izinle Geri Gönderme Merkezi’nde kalan ve sınırdışı edilmek üzere beklemekte olan göçmenler ile görüşmeler yapılmıştır.

a. Belgesiz Göçmen İşçiler Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Proje kapsamında, 2013-2014 yıllarında İstanbul’da bir araştırma yürütülerek **98 kadın, 74 erkek**, toplam **172 göçmen işçi** ile görüşüldü. Bu görüşmelerin bir kısmı İstanbul’un çeşitli semtlerinde halen çalışmakta olan

göçmen işçilerle, bir kısmı İstanbul Geri Gönderme Merkezi'nde beklemekte olan göçmenlerle ve küçük bir bölümü de Gürcistan'da Türkiye'de çalışıp geri dönmüş olan göçmenlerle yapıldı.¹³

Göçmen Kadınlar

Görüşme yapılan kadınların çoğunluğu Gürcistan, Özbekistan ve Türkmenistan vatandaşıydı. Daha az sayıda Ukrayna, Kırgızistan ve Rusya vatandaşı ile de görüşüldü.

Araştırma sırasında her yaşta kadın ile görüşme yaptık. Evli, bekâr, eşini kaybetmiş veya ayrılmış olan kadınlar, aralarında çocukları olanlar vardı. Göçmen kadınların çoğunluğu en az lise düzeyinde eğitim almışlardı. Buraya kadar ortaya çıkan tablo, her yaşta ve medeni durumda kadının temelde çalışma amacıyla göç ettiğini gösteriyor. Kadınların çoğunluğu memleketlerindeyken şehirde yaşamaktaydılar ancak aralarında kırsal yerleşimlerde yaşayarak geçimini topraktan kazananlar da vardı.

Kadınlar memleketlerindeyken değişik hane kompozisyonlarına sahipti. Göç kararı almak kadın erkek tüm bireyler için zor bir karardır. Eşlerinden ayrılmış ve çocuklarıyla birlikte yaşayan kadınlar için bu durumun daha da zor olduğunu varsayabiliriz. Bu kadınlar, İstanbul'a gelmek için evlerini dağıtarak, çocuklarını büyüklerine emanet ederek göç yoluna çıkmışlardı. Bunun kadın göçünü erkek göçünden daha zorlu bir süreç haline getiren birçok nedenden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Göçmen kadınların çoğunluğu memleketteyken de çalıştığını söyledi. Ancak eğitim durumlarından bağımsız olarak hemen hepsi kalifiye olmayan, geçici veya yarı zamanlı işlerde çalışıyordu. Kadınların büyük bir

bölümünün aylık gelirleri 250\$'ın altındaydı. Aralarında 100\$'ın altında aylık geliri olanlar da vardı. Hem kendileri hem de eşleri zaman zaman işsizlik çekmişlerdi.

Kadınları göç kararı almaya yönlendiren ve ekonomik olmayan nedenleri anlayabilmek için memleketlerindeyken çevreden kaynaklanan sorunlarını paylaşımlarını istedik. Ancak çok az sayıda göçmen kadın memlekette yaşadığı zorluklardan bahsetti. Bu soruya gelen yanıtları değerlendirirken göçmenlerin, yaş, medeni durum, çalışılan iş gibi somut yanıtları olan sorulara daha rahat cevap verdiklerini ancak daha özel konulardaki soruları cevaplamaktan çekindiklerini gördük. Göçmen kadınlarla birebir yaptığımız grup toplantılarında ve derinlemesine görüşmelerde memleketlerindeyken pek çok kültürel ve toplumsal sorunla baş etmek zorunda kaldıklarını anlattılar.

Kadınların büyük çoğunluğu çalışmak için Türkiye dışında başka bir ülkeye gitmemişti. Hatta birçok kadınla bu görüşmeler Türkiye'ye ilk gelişinde yapılmıştı. Bu verilerden hedef nüfusumuz için Türkiye'nin önemli bir varış ülkesi olduğu anlaşılıyor. Görüşmelerin geneline baktığımızda göçmen kadınların iş olanaklarının çokluğu ve memleketlerine kıyasla kazancın yüksekliği nedeniyle Türkiye'ye geldiklerini söyleyebiliriz. Ülkelerindeki ve Türkiye'deki gelirlerini karşılaştırdığımızda, Türkiye'de aldıkları en düşük ücretin kendi ülke ortalamalarının yaklaşık iki katı olduğunu belirledik. İş olanaklarının yanı sıra, tanıdıkların olması, giriş kolaylığı, coğrafi yakınlık gibi etkenlerde bu kararda rol oynamıştı.

Kadınlar Türkiye'de çalışabildikleri sürece çalışıp para biriktirmeyi ve sonra memleketlerine dönmeyi

planladıklarını söylediler. Bu yanıtlardan, hedef grubun, döngüsel/dairesel göç olgusuna örnek teşkil eden bir nüfus olduğunu söyleyebiliriz. Göçmen işçilerin Türkiye'ye gelme kararları çoğunlukla Türkiye'de geçici bir süre kalıp çalışmaya dayanıyor.

Göçmen kadınlar en büyük sorunlarını “izinlerinin olmaması” olarak ifade ediyorlar. Türkiye'de yaşadıkları değişik sorunları öğrenme çabamız, “belgesiz” olmanın getirdiği endişelere takılıyor. “Kaçak” olmak en büyük problemleri ve yaşadıkları diğer sorunları da “kaçak” olma durumlarına bağlıyorlar. Göçmenler, vizeleri bitmesine rağmen Türkiye'de kalmaya devam ederlerse “belgesiz” hale geliyorlar. Göçmenler, geçerli vizeleri veya ikamet izinleri olsa bile çalışma izinleri olmadan çalışırlarsa yine “belgesiz” hale geliyorlar.

Göçmen kadınların ağırlıklı olarak ev içi hizmetlerde çalıştığını gördük. Ayrıca tekstil, bavul ticareti ve fuhuş sektöründe çalışan kadınlarla da görüşme fırsatımız oldu. Göçmen kadınlar arasında hiç izin almadan **haftanın 7 günü** çalışanlar vardı. Günlük çalışma saatlerine baktığımızda ev işçisi kadınlar belirsiz sürelerde çalışıyorlardı. Diğer işlerde çalışanlar arasında da uzun saatler çalışanlar vardı. Maaşlarına karşılık, çalışma süreleri değerlendirildiğinde göçmen kadınlar ucuz iş gücü olarak nitelendirmek doğru olur. Ev işlerinde aylık 850\$'a varan ücretler alanlar olmasına rağmen, yüksek maaş alan kadınların çoğunlukla hasta bakımı gibi ustalık isteyen işlerde ve gece ve gündüz, hafta sonu dahil çalıştıkları düşünüldüğünde ancak iki kişinin işini yaparak buna hak kazandıklarını söylemek yanlış olmaz. Sigortasız çalışmaları nedeniyle, işveren maliyetinin düşük olması işverenin lehineyken, bu durum göçmen işçiler için sosyal

veya sağlık güvencelerinin bulunmaması anlamına geliyor. Yasal statüsü olmayan kadınların ihtiyaç duydukları sağlık bakımını nasıl aldıkları sorusu **sağlık hakkına erişim** bakımından önemlidir. Göçmen kadınlar başlarına gelecek herhangi bir iş kazasında veya hastalık durumunda hastaneye gitmeye çekindiklerini söylediler. Çok gerekirse özel sağlık kurumlarını tercih ediyorlar. Belgisizlik, yarattığı güvensizlik duygusunun yanı sıra, kadınları kötü niyetli işverenler tarafından sömrlmeye de açık hale getiriyor. Başlarına gelen hak ihlallerine karşı çıkamayan göçmenler **aylıklarını veya fazla mesai** ücretlerini alamıyor, iş yerinde kötü muameleye maruz kalıyorlar. **Kötü muamele** sözel şiddetten cinsel taciz ve hatta tecavüze kadar uzanabiliyor. Kadınlar arasında pasaportunu işverene vermek zorunda kalanlar da vardı. Pasaportu alıkoyma, işverenin kendi güvenliği için tercih ettiğı bir yol olarak kabul edilse de bunun bir baskı kurma aracı olarak kullanıldığı durumlar olduğunu görüyoruz. Pasaporta el koyma kanunlarımızda da bir suç olarak tanımlanmıştır.

Kadınların **aylık gelirleri** Türkiye’de aylık 350\$ - 700\$ arasında değişıyordu. Memleketlerine kıyasla oldukça yüksek olan bu kazanç zaman zaman karşılarına çıkan zorlu çalışma şartlarına ve hak ihlallerine rağmen Türkiye’de kalma nedenlerinden en önemlisi olarak karşıımıza çıkıyor.

Kazancın iyi olması kadar güvenilir bir iş (işveren) bulmak da önemlidir. Kadınların yaklaşık yarısı Türkiye’de bir aracı sayesinde iş bulunduğunu söyledi; diğer yarısı ise memlekettten tanıdıkları sayesinde iş bulmuştu. Güvenilir araçılar bulmanın da yine sosyal ağlar sayesinde mümkün olduğunu görüyoruz. Öte yandan, **iş bulma araçıları**

tarafından kandırıldığını ifade eden kişilerle de karşılaştık. Türkiye’de şirketler veya kişiler herhangi bir kontrole tabi olmadan, kuralsız olarak göçmen işçiler ile işverenler arasındaki bağlantıyı kuruyor. Bu nedenle kötü niyetli aracılara denk gelmek göçmen işçiler açısından bir risk faktörü olarak beliriyor. Örneğin, insan ticareti mağduru olan kadınların kendi memleketlerinde veya Türkiye’de iletişime geçtikleri kötü niyetli aracılar tarafından kandırıldığını biliyoruz.

Öte taraftan kadınların istemedikleri işlerden ayrıldıklarını da gördük. Sık iş değiştirmenin bazı dezavantajları olduğunu varsayabiliriz. Bunlar arasında çalıştığı evde yaşayan kadınların, işten ayrılınca konaklayacak yer bulma ve bununla ilgili harcama yapma zorunluluğu, iki iş arasında para kazanmadan geçen zaman, genel olarak işsiz olmanın verdiği güvensizlik hissi ve aynı işyerinde uzun süre çalışmakla oluşan güven ilişkisinin kurulamaması sayılabilir. Ancak görüşmelerde “**iş değiştirme**” kararının kadınlar tarafından verildiğini gördük. Kadınların istemedikleri bir işte çalışmak zorunda kalmayıp, iş değiştirebiliyor olmasını önemli bir olanak olarak değerlendirmek de mümkün. İş değiştirmede karşımıza çıkan görece rahatlık göçmen kadın işçilerin emeğine olan talebi de gösterir nitelikte.

Kadınların çalışma dışında bir **sosyal hayatları** olması göçmenliğin getirdiği zorlukları hafifletme yönünde rol oynayabilir. Göçmen kadınların çoğunluğu, tanıdıkları, akrabaları hatta aile üyelerinden bazılarının İstanbul’da olduğunu ve bu kişilerle sıklıkla görüştiklerini söylediler. Bazıları aynı evde kalıyor veya izin günlerinde birbirini görüyor; bazıları da aynı işyerinde çalışıyordu. Başları sıkıştığında yardım isteyebilecekleri kişiler arasında

memleketten tanıdıkları geliyordu. Projenin hedef grubunu oluşturan göçmenlerin İstanbul'da yoğun olarak yaşamaları nedeniyle yabancı olmanın getirdiği zorlukların biraz daha hafiflediğini ve dayanışma imkânına sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Öte yandan kadınlar iş dışında, sosyal hayatlarında da zaman zaman **zorluklar** yaşadıklarını söylediler. Sözlü sataşmadan cinsel tacize varabilen durumlarla karşılaşan kadınlar vardı. Hatta aralarında az sayıda da olsa tecavüze uğradığını söyleyen kadınlar oldu. Türkiye'de "yabancı" olmak ile "kadın" olmak bir araya gelince zorlukların da arttığını görüyoruz.

Görüşmeleri bitirirken kadınlar bize son olarak, Türkiye'nin çalışıp para kazanabilecekleri bir ülke olduğunu ve bunun önündeki en önemli engelin de belgesiz olma durumları olduğunu söylediler. Buna rağmen Türkiye'de kalabildikleri sürece kalıp çalışmaya devam etmek istiyorlardı. Sınır dışı edilme durumunda olan kadınlar arasında dahi tekrar Türkiye'ye gelmek isteyenler vardı.

Tüm görüşmeler sonucunda göçmen kadınların çoğunluğunun hak ihlallerine ve sorunlara rağmen Türkiye'de yaşamakla ilgili olumlu deneyimlere sahip olduklarını anlıyoruz. Başlarından geçen olumsuz olayları da "her yerde kötü insanlar olabilir" diyerek savunma yoluna gidiyorlar. Pek çok engele rağmen toplumsal yaşama uyum sağlıyor, Türk vatandaşları ile arkadaşlık ediyor, duygusal bağlar kuruyorlar. Aralarında Türkiye'de devamlı yaşamak istediğini söyleyenler de var.

Göçmen Erkekler

Proje kapsamında farklı ülkelerden gelmiş **74 erkek** ile görüşme yaptık. Ulaştığımız erkeklerin çoğunluğu Türkmenistan ve Gürcistan vatandaşıydı. Daha az sayıda Özbekistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Moldova, Ermenistan, Abhazya ve Ukrayna vatandaşlarıyla da görüştük.

Araştırma sürecinde her yaş grubundan erkekle görüşme yapmamıza rağmen genç erkekler ağırlıktaydı. Evliler ve bekârlar; çocuklu ve çocuksuz olanlar görüşülen erkek grubunu oluşturuyordu. Çoğunluğu ülkelerindeyken şehirde yaşıyordu ve eğitimleri ortalama lise düzeyindeydi. Erkeklerin çoğunluğu memleketlerindeyken de çalıştıklarını söylediler ancak çoğunlukla işsizlik sıkıntısı çekmişlerdi. Eğitimlerinden bağımsız olarak genellikle kalifiye olmayan işlerde çalışıyorlardı. Köyde yaşayanlar tarımda ve şehirde yaşayanlar da pazarcılık, inşaat gibi emek yoğun işlerde çalışıyorlardı. Yarisından fazlası memlekette **aylık gelirlerinin** 250\$'ın altında olduğunu belirtti.

Erkeklerin çoğunluğu çalışmak için Türkiye dışında **başka bir ülkeye** gitmemişti. Erkeklerin yaklaşık yarısı Türkiye'ye daha önce de gelmişti. Kadın göçmenler gibi erkekler de Türkiye'yi iş olanaklarının çokluğu ve kazancın yüksekliği gibi nedenlerle tercih etmişti. Ülkelerindeki ve Türkiye'deki kazançlarını karşılaştırınca, Türkiye'de aldıkları en düşük ücretin, memlekette kazandıklarının neredeyse iki katı olduğunu söyleyebiliriz. Erkekler genelde Türkiye'de belli bir süre çalışıp, para kazanıp dönmeyi planlamışlardı. Bu verilerden hareketle, görüşme yaptığımız erkekleri de döngüsel/dairesel göç eden göçmenler olarak tanımlamak mümkün.

Erkek göçmen işçiler değişik sektörlerde çalışıyorlardı. Kadınların yoğun olarak çalıştığı ev işi sektörü gibi tek bir sektörde yoğunlaşmaya rastlamadık. Ancak görece yoğunlaşmanın atölyelerde (tekstil) çalışanlarda ve takiben benzinci/oto yıkama ve inşaat sektöründe oluştuğunu söyleyebiliriz. Erkeklerin arasında hiç izin almadan **haftanın 7 günü** çalışanlar vardı. Bazı erkekler gün içinde de **uzun saatler çalışmaktaydı**. Göçmen erkekler de başlarına gelecek herhangi bir iş kazasında veya hastalık durumunda hastaneye gitmeye çekindiklerini söylediler. Belgesiz olmak kadınlarda olduğu gibi erkeklerin de hak ihlallerine karşı durmasını zorlaştırıyordu. Göçmen erkekler arasında kadınlara oranla daha fazla sayıda **maaşını veya mesaisini alamayan** veya eksik alana rastladık. Daha çok sayıda erkek **kötü muameleye** maruz kalıyor ve bu bazen fiziksel şiddete kadar varabiliyordu. **Pasaporta el koymaya** kadınlara oranla erkeklerde daha az rastladık. Bunun nedeni bu uygulamanın daha çok ev içi hizmetlerde görülmesi olabilir. Erkekler arasında **sağlıksız iş** koşullarında çalıştığını söyleyenler de vardı. Bu işler inşaat işçiliği, oto yıkama ve kimyasal maddelerin kullanıldığı atölyeler ve fabrikalardı.

Göçmen erkeklerin aylık gelirleri 400\$ - 700\$ arasında değişiyordu. Ülkelerindeki gelirlerinden daha yüksek bir gelir elde etme imkânı, kadınlarda olduğu gibi erkeklerde de Türkiye’de kalmaya devam etmek için yeterli neden olarak karşımıza çıkıyor. Göçmen erkeklerin de işlerini genellikle tanıdıkları aracılığıyla bulduğunu görüyoruz. Bu anlamda Türkiye’de göçmenler arasında bir iletişim ağı oluştuğunu söylemek yanlış olmaz.

Erkeklerin **işten çıkarılma/ayrılma** dinamikleri incelendiğinde, pek çoğunun kendi isteği ile işten ayrıldığını görüyoruz. Görece kolaylıkla yeni bir iş bulabiliyor olmalarının göçmen işçilerin emeğine olan talebi gösterdiğini düşünebiliriz.

Göçmen erkekler **iş dışındaki zamanlarında** genellikle dinlenmeyi tercih ettiklerini, zaman zaman memleketten tanıdıklarıyla görüştiklerini anlattılar. Hem kadınlar hem de erkekler, belgeleri olmadığı için dışarıda dolaşmayı fazla tercih etmiyorlardı. Pek çoğunun İstanbul'da yaşayan aile üyeleri, akrabaları veya tanıdıkları vardı. Aynı evde kalıyor, izin günlerinde görüşüyor veya aynı işyerinde çalışıyorlardı. Başları sıkıştığında yardım isteyebilecekleri kişiler arasında memleketten tanıdıkları geliyordu. Göçmen erkeklerin çoğunluğu iş dışında çevreleriyle sorun yaşamadıklarını söylediler. Ancak yabancı olmanın getirdiği zorluklar, memleket özlemi, dil bilmeme gibi sorunlardan bahsedenler de oldu.

Para kazanmanın Türkiye'de olmalarının en önemli ve hatta tek nedeni olduğunu söyleyen erkekler de tıpkı göçmen kadınlar gibi "belgeleri" olsaydı hayatlarının çok kolaylaşacağını söylediler. Geri Gönderme Merkezi'nde görüşme yapılan erkeklerin yarıya yakını sınır dışı edilseler bile mümkün olan en yakın zamanda tekrar Türkiye'ye gelmek istiyordu. Kadınlar için yaptığımız değerlendirmenin benzerini erkekler için de yapmak mümkün. Erkekler de sıkıntılara rağmen toplumsal yaşama uyum sağlıyor, Türk vatandaşları ile arkadaşlık ediyor ve genel olarak Türkiye'yi yaşanabilir bir ülke olarak görüyorlardı.

b. Göçmen Kadınlarla Odak Grup Tartışmaları

Geri Gönderme Merkezinde kalmakta olan kadınlarla 8 grup toplantısı yaparak **77 kadına** ulaştık. Grup toplantıları, göçmen kadınların İstanbul'da çalışma ve yaşam deneyimlerini paylaştıkları, yaşadıkları problemleri aktardıkları ve olası çözümlerin tartışıldığı toplantılardı.

GGM'de yapılan bu sohbetlerde kadınların Türkiye'deki yaşamlarına ve sorunlarına odaklanıldı. Samimi bir ortamda gerçekleşen görüşmelerde kadınlar, Türkiye'ye giriş-çıkış süreçleri, yaşama ve çalışma koşulları, özel hayat ve çocukları, memlekete gitme ve Türkiye'ye tekrar dönme planları üzerine paylaşımlarda bulundular.

Göç etmek tek şans

Kadınlara neden Türkiye'ye geldiklerini sorduğumuzda memleketlerinde ki iş imkânlarının azlığından ve para kazanamadıklarından, geçinemediklerinden bahsettiler.

“43 yaşındayım, üniversite mezunu öğretmenim. 4 çocuğum var, hepsine ben bakıyorum. Koca yok. Ek işlerle birlikte ülkemde aylık gelirim 250 dolardı. 4 çocuğa yetmiyordu.”

“32 yaşındayım. Ülkemde muhasebe işinde ayda 100 dolar alıyordum. Geçinemedim. Türkiye'ye öğrenci vizesiyle geldim. Öğrenci vizesiyle çalışmak yasakmış. Yakalandım. Deport edileceğim”.

“Hiç Türkçe bilmeyenlere hizmetçilik 500 dolar. Biraz Türkçe öğreniyoruz biraz da işleri öğreniyoruz, o zaman 600-800 dolara maaşlar var. İzin gününde de gündelikçiliğe gidiyoruz. Ülkemde iş yok. Maaş yok. Burda çalışmak istiyorum”.

“Bizde erkekler çalışmaz. Her işi kadınlar yapıyor. Evi geçindir, çocuklara bak. Biz de Türkiye’ye geliyoruz. Her evden bir kişi göçmendir bizde. Rusya’ya, Avrupa’ya, Türkiye’ye, Arap ülkelerine...”

“Ülkesinde boşanan, ayrılan bütün kadınlar göç ediyor. Her aileden en az bir göçmen var. Kocalar çalışmıyor. Kadın çalışıp para getirsin diyor kaynakalar kaynatalar.”

Çalışma Hayatında Yaşanan Sıkıntılar

Kadınlar, atölyelerde çalışırken, az maaş aldıklarını ya da zaman zaman mesai ücretlerinin ödenmediğini belirttiler. Her iki sektörde de güvencesiz ve sigortasız çalışıyor olmak ortak yaşanan sorun olarak dile getirildi.

Aracılarla iş bulan kadınların çoğunluğu, aracılardan kendilerinden yarım maaş komisyon aldığını söylediler. Kimi durumlarda pasaportlarının da aracılarda tutulduğunu belirttiler. Aracıların ve şirketlerin zaman zaman yapılacak işin ağırlığına dair yanıltıcı davrandığını söylediler. Kadınlar, ülkelerindeki kazançlar çok düşük olduğu için burada her türlü işte çalışmayı kabul ettiklerini söylediler.

“Bana tek çocuk bakıcaksın dediler ama çalışmaya gittiğim evde iki çocuk vardı.”

“Üsküdar’da 4 katlı villada temizlik ve çocuk bakımı yaptım. Gece 3’e kadar çalışıp sabah saat 6’da kalk diyorlardı. Bu işi kendim bıraktım.”

Göçmen kadınlar, yaşadıkları sorunlardan biri olarak işyerlerinde cinsel tacizden de bahsettiler. Özellikle tekstil gibi göçmen kadınların yoğunlukla çalıştığı atölyelerde patronları tarafından cinsel tacize maruz kalan kadınlar olduğunu söylediler. Ev içi hizmette de evdeki erkeklerin tacizine uğradığını söyleyen kadınlar vardı. Bazı kadınlar kendi başından geçen olayları anlatırken bazısı da çevresindeki göçmenlerden duyduklarını aktardı.

“Kadınların bodrum katlarında kaldığı atölyeler var. Gündüz çalışıyorlar. Gece aşağı inip uyuyorlar. Bazı patronlar geceleri birlikte olmak istediğini söylüyor. Kadın itiraz edince üstelemiyor ama yine de bunu sorabiliyor. Israr eden patron da var.”

“80 yaşındaki amca karısına baktırıyor. Benimle yat diyor. Yatmam diyince pasaporta el koydu. Yatmazsan polisi arar seni deport ettirim dedi. Maaşımı vermedi. Polisi çağırdı. Kaçak olduğum için deport olmam için buraya getirdiler. Bir yıldır kaçak çalışıyordum.”

“Evdeki patronlar, yaşlı erkekler gece kadınlardan ilişki istiyor.”

Kadınlar arasında seks işçiliği yapmış olanlar vardı. Derinlemesine görüşmelerde seks işçiliği yapan kadınların bazılarının, sürecin başında pasaportlarına el konduğunu ve borçlandırılarak çalıştırıldıklarını öğrendik. Bu kadınlar bir noktadan sonra direnmeyi bırakıp, borçlarını ödedikten sonra, seks işçisi olduklarını ve para kazanmaya başladıklarını anlattılar. Bu anlatılanlardan, insan ticareti olarak başlayan bir sürecin zaman içinde seks işçiliğine dönüştüğünü görüyoruz.

Bazı Orta Asya ülkelerinden gelen ve sınır dışı edilmeyi bekleyen kadınlar, Türkiye’de fuhuş yaptıklarının kendi memleketlerinde resmi otoritelere bildirilmesinden çekiniyorlar. Hem toplumsal ayrımcılığa maruz kalmaktan hem de tutuklanmaktan veya mahkemeye çıkarılmaktan endişe ediyorlar. Kendi ülkelerinden çıkış yasağı alabileceklerini, Türkiye dışında başka bir ülkeye de gitmelerinin kısıtlanacağını söyleyenler oldu. Bazıları iş bulmaktan çocuklarının eğitim almasına kadar engellerle karşılaşabileceklerini dile getirdiler.

Sosyal Hayatta Yaşanan Sıkıntılar

Göçmen kadınların T.C. vatandaşı erkeklerle yaptıkları resmi veya dini nikâhlar ve bu birlikteliklerden doğan çocuklar, eşin uyguladığı şiddet, çocukların nüfus kayıtlarının olmaması gibi konular kadınların sosyale hayatta karşılaştıkları sorunlar arasındaydı. Sahip oldukları hakları bilmeyen ve çaresizlik içinde olan pek çok kadınla konuştuk.

“Burda bir Türk adamla evliyim. Resmi nikahım var. Nikahlı olduğum için oturum iznim var. Kocam ikametimi çıkartıyor. Memlekette ilk eşimden olan 9 yaşındaki oğlum da burda bizimle yaşıyor. Türk eşim devamlı beni aldatıyor.

Eve başka kadınlar getiriyor. Artık dayanamıyordum. Bir avukat tuttum. Bir sürü para verdim. Boşanma davası için. Dava açtığımı öğrenince kocam çok sinirlendi, beni dövdü. Davadan vazgeçmemi istedi. Dilekçemi geri almak zorunda kaldım. Sonra kendisi bana boşanma davası açtı. Boşanma davası açınca ikametimi iptal ettirdi. Yıllardır oğlumla Türkiye’de yaşıyorum. Oğlum burda okula gidiyor, çok başarılı. İkametsiz kalınca oğlum da beni de (Geri Gönderme Merkezi’ne) polise getirdiler. Sınırdışı edeceklermiş. İtiraz ettim bakalım bekliyorum. Oğlum burda kapalı kaldı. Okula gidemiyor.”

Yasalar ve haklar konusunda bilgisiz olmak genellikle tüm göçmenlerin Türkiye’deki yaşamlarını zorlaştırıyor. Geri Gönderme Merkezi’nde sohbet ettiğimiz kadınlar arasında da resmi nikah, boşanma, ikamet alma ve yenileme, çocukların nüfusa kaydı, okula kaydı ve okula devamı gibi konularda bilgisiz olanlar vardı. Şiddete uğrayan kadınlar yabancı oldukları için yardım istemeye korktuklarını söylediler. Sınır dışı edilmeyi bekleyen kadınlar, Türk babadan doğan çocuklarının yasal durumlarının sınır dışı kararını engellemesi ümidindeydiler.

“7 yıldır Türkiye’de kaçak kalıyorum. Türkle imam nikahlıyım. Bir oğlumuz var. Şu anda babasının yanında. Babası oğlanı üstüne geçirmede. Kimlik çıkarmadı. Sınırdışı edilmek istemiyorum. Oğlanın kimliği yok nasıl götüreceğim onu? Havaalanından nasıl çıkacağız? Kimin bu çocuk demezler mi? Nasıl ispat edeceğim? Babası diyor ki sen deport olursun, oğlanın kimliği yok, götüremezsin

yanında. Oğlanı alırım. Başka kadınla evlenip onu anası yaparım. Ne yapacağım ben?"

Geri Gönderme Merkezi'nde kalmakta olan göçmen kadınlarla yapılan grup toplantılarında, çok sayıda sorun dile getirildi. Bu sorunlardan bazıları idari önlemlerle giderilebilir nitelikteydi. Ancak pek çok diğer sorunun çözümü için yasal düzenlemeler gerektiğini gördük.

Grup toplantılarının değerlendirilmesi

Geri Gönderme Merkezi'nde kadınlarla yaptığımız sohbetler, alınan sınır dışı kararının kadınların İstanbul'da kurdukları veya kurmaya çalıştıkları düzene indirdiği darbenin dile getirilmesine odaklandı. Hakkında sınır dışı kararı alınmış veya alınması muhtemel olan kadınlar arasında aşağıdaki sıkıntıları yaşayanlar vardı.

TC vatandaşı erkek ile evli olan ancak şiddet veya başka bir nedenle boşanan ve belgesiz kalan kadınlar:

- Görüştüğümüz kadınlar çocukları ile memlekete geri dönüp orada yeniden bir hayat kurmak zorunda olduklarını söylediler.
- Eşi çocuğu vermek istemezse göçmen kadının yasal haklarını aramak için mutlaka bir avukat tutması gerekmekte. Göçmen kadınlar genellikle bu konuda desteksiz kalmaktalar.

TC vatandaşı erkek ile nikahsız birliktelik yaşayan ve bu kişiden çocuk sahibi olan belgesiz kadınlar ve çocukları:

- Eşlerin, evlilik dışı ilişkiden doğan çocuklarını evli oldukları eşin üzerine yazdırdıkları durumlarla karşılaştık. Bu anne ile çocuğun bağına tamamen ortadan kaldıran bir uygulama olarak karşımıza

çıkıyor. Bu durumda göçmen kadın çocuğunu bırakarak memleketine dönmek zorunda kalıyor.

- Çocuk babanın nüfusuna kaydettirilmediyse anne çocuğunu alarak memleketine dönmek durumunda kalıyor ancak seyahat edebilmek için çocuğun kendi çocuğu olduğunu kanıtlayacak bir belgesi olması gerekiyor.
- Belgesiz annenin belgesiz çocukları küçük yaşta ülke değiştirmek zorunda kalıyor. Annelerinin ülkesine babasız giden bu çocukların ayrımcılığa uğrama riskinin olduğunu varsayabiliriz.

TC vatandaşı erkek ile evlenme hazırlığında olan belgesiz kadınlar:

- Sınır dışı olmayı bekleyen bu durumdaki bir kadının öncelikle ceza ödemesi (Türkiye’de izinsiz kalınan süreye göre hesaplanan bir miktar) sonra memleketine gidip giriş yasağı bitene kadar beklemesi ve ardından vize alıp geri gelmesi gerekiyor.

Ülkesine çeşitli nedenlerle gitmek istemeyen kadınlar:

- Bazıları ekonomik nedenler öne sürerken, memlekette kimsesi olmadığını söyleyen genç kadınlar veya eski eşinden, ağabeyinden çekinen, ülkesine dönerse öldürülme riski taşıdığını anlatan kadınlar vardı.

Telefonla gelen destek talepleri:

- Telefonla danışmanlık verdiğimiz bir göçmen kadın, 4 çocuğunun da Türkiye’de doğduğunu ancak TC kimliklerinin olmadığını ve yirmili yaşlarının başında olan iki kızının yakın tarihte sınır dışı edildiğini anlattı. Vatandaşı oldukları ülkede kimseleri olmayan bu genç kızlar, ortada kalmışlardı. Türkiye’de evlere temizliğe giderek geçinen anne arttırdığı parayı

kızlarına gönderdiğini orada bir oda kiraladıklarını söyledi.

- TC vatandaşı ile evli olan bir göçmen kadın, ilk eşinden olan ilköğretim çağındaki çocuğunun vize ile Türkiye'ye giriş yaptığını ve geçici olarak okula gitmeye başladığını ancak ikamet iznini hemen alamadığı için okul yönetiminin ikameti olmayan çocuğu okulda istemediğini anlattı.

Kaynak ülkelerde eşitsiz gelir dağılımı ve Türkiye'nin bölgede bir cazibe merkezi olarak değerlendirilmesi sonucu artan göçmen sayısı, devletlerin göçle ilgili katı kuralları ve göçmenlerin bu kurallar konusundaki bilgisizliği ile birleşince ortaya pek çok dram çıkıyor. Hedef ülke olarak Türkiye'nin bu alanda çeşitli düzenlemeler yaparak göçmenlerin insan haklarının korunması için adımlar atması gerekiyor.

c. 157 Acil Yardım Hattına Gelen Çağrıların Değerlendirilmesi¹⁴

İnsan ticareti mağdurları ve mağdur olma riski olan kişilerin ulaşması için 2005 Mayıs ayında ulusal, ücretsiz acil yardım ve ihbar telefon hattı çalışması 'Alo 157' başlatılmıştır. Türk hükümeti tarafından kurulan, Türkiye'nin her yerinden ve cep telefonlarından ulaşılabilen 157 telefon hattı, 7/24 sistemiyle hizmet vermektedir. Ayrıca yurt dışından da ücretsiz +90.312.157 11 22 arayarak uluslararası erişime açıktır. Gelen ihbarlar Rusça, Romence, İngilizce, Fransızca, Türkçe ve Orta Asya dillerinde yanıtlanmaktadır. Dışişleri Bakanlığı

bünyesinde kurulan 157 Acil Yardım Hattı 30.12.2014 tarihinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Hat, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından işletilmektedir.

157 Acil Yardım Hattı'na çeşitli konularda çağrılar gelmektedir. Bu çağrı türlerinden biri "düzensiz göçmen"lerden gelen çağrılardır. 157 Veri tabanında 2011-2014 yıllarına ait toplam **385** adet "düzensiz göçmen" çağrısı bulunmaktadır. Bu dört yıl içinde 157 acil yardım hattını arayan göçmenlerin profilleri ve başlıca sorunları aşağıda özetlenmiştir.

Göçmenlerin Cinsiyet Oranları

2011 yılında göçmen kadınlar 157 acil yardım hattını arayanların dörtte üçünü oluştururken 2012 ve 2013 yıllarında erkeklerden gelen çağrılarının oranı artmış ve kadınlara yaklaşmıştır. Nihayet 2014 yılında oran tersine dönmüş ve 157 hattını arayan göçmen erkeklerin sayısı (%58) kadınları (%42) geçmiştir.

Göçmenlerin Uyrukları

Son dört yıl içinde hattı arayanların uyruklarına baktığımızda sırasıyla Türkmenistan, Rusya, Özbekistan, Kırgızistan, Moldova, Ukrayna, Gürcistan gibi eski Sovyetler Birliği ülkelerinin ağırlıkta olduğunu görüyoruz. Öte taraftan Suriye savaşının ardından gelen göçle 2014 yılında Suriyelilerin yardım çağrılarının kayıtlara geçecek kadar arttığını görüyoruz.

Göçmenlerin Türkiye'de Yaşadıkları İller

Aramalar başta İstanbul olmak üzere sırasıyla Antalya, İzmir, Ankara, Muğla ve Aydın'dan yapılmıştır.

Göçmenlerin İletişim Dilleri

Yardım hattını arayanlar Türkçe, Rusça, İngilizce ve Fransızca dillerinde iletişim kurmuşlardır. En çok konuşulan iki dil Türkçe (%42) ve Rusçadır (%39).

Göçmenlerin Çalışma Durumu

Bu dört yıllık dönemde yardım hattını arayanların çoğunluğu 'ev içi hizmetler/çocuk bakıcılığı' işi yapmaktadır. Ev hizmetlerinde çalışanların sayısı yıllar içinde giderek artmıştır. İkinci sırada ise fabrikada veya inşaatta çalışanlardan gelen çağrılar yer almaktadır. Bu sektörde çalışanlardan gelen çağrılar da yıllar içinde artmıştır. Bu iki ana sektörde çalışanları ticaret/satıcılık işleri yapanlar ve seks işçisi olarak çalışanlar izlemiştir.

Göçmenlerin Dile Getirdikleri Sorunlar

Acil Yardım Hattını çeşitli sorunları için çare arayan göçmenler aramaktadırlar. Dört yıllık kayıtlar incelendiğinde en sık tekrarlanan sorunlar şöyle sıralanmıştır:

- İşveren tarafından ödenmeyen ücretler
- Eve dönüş parasının olmaması
- Pasaporta el konulması
- Kötü çalışma koşulları
- Pasaportun kaybolması

Bunlar dışında "bilgilendirme ve hukuki yardım talepleri" de hattı arayanlar tarafından dile getirilmiştir. 2014 yılında 6458 sayılı Yabancıları ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle düzensiz göçmenler tarafından "bilgilenme" amacıyla yapılan aramalar artmıştır.

Göçmen Kadınlarla ilgili Bulgular

2011 - 2014 yıllarında düzensiz göçmen kadınlara ait toplam **150 kayıt** bulunmaktadır. Bu çağruların geldiği iller sırasıyla İstanbul, Ankara, Antalya ve Trabzon'dur. Hattı arayan kadınlar sırasıyla Moldova, Türkmenistan, Özbekistan, Rusya, Kazakistan, Ukrayna vatandaşlarıdır. Daha az sayılarda Beyaz Rusya, Kırgızistan, Gürcistan, Romanya ve Azerbaycan vatandaşları da hattı aramışlardır.

Göçmen kadınların Türk vatandaşlarıyla resmi nikahlı veya nikahsız birlikteliklerinden kaynaklanan sorunları da kayıtlar arasında yer almaktadır. Bu çağruları yapan kadınların büyük çoğunluğu çocuk sahibi olan kadınlardır. Kadınlar genellikle tek çocuk sahibi olmalarına rağmen aralarında iki hatta üç çocuğu olanlar da vardır. Kadınların büyük çoğunluğunun Türk vatandaşlarıyla resmi nikahları yoktur. Bu grup tarafından sık olarak dile getirilen sorunlar:

- Parasızlık
- Çocuklarla ilgili sorunlar: yabancı anneden doğan çocuğun velayeti, nüfusa kayıt edilmesi
- Nikahlı/nikahsız eşlerinin memleketlerine gitmelerine izin vermemesi
- Kadına yönelik şiddet: kadınların çoğunluğunun şiddete maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. 157 hattını arayan kadınların 2013 yılında %86'sı ve 2014 yılında ise %74'ü şiddete maruz kaldığını söylemiştir.

III.

Göçmenlerin Sıkça Sorduğu Sorular ve Yanıtları

Bu bölümde Türkiye'ye gelmek ve burada yaşamak isteyen yabancılar için faydalı bazı bilgiler özetlenmiştir. Burada özetlenen bilgiler, Türkiye'de 2014 yılında uygulanmaya başlayan *6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* ve ilgili diğer kanunlardan alınmıştır.¹⁵ Yeni yasanın yürürlüğe girmesi ile göçmenlerin zaten oldukça yetersiz olan idari konularla ilgili bilgilerin bazıları eski ve yararsız hale de gelmiştir. Dolayısıyla göçmenlere destek sunan örgütlerin bu bilgileri danışanları ile paylaşmaları yararlı olacaktır. Burada paylaşılan bilgiler Rusça, Moldovaca, Özbekçe ve Gürcüce dillerinde broşür olarak da basılmıştır. Bu broşürleri dağıtmak isteyen sivil toplum kuruluşları İKGV ile iletişime geçip broşür temin edebilirler.

1. Türkiye'ye girmek için vize almam gerekir mi?

Türkiye'ye girişte bazı ülke vatandaşlarının vize muafiyeti vardır. Muafiyeti olmayanlar kendi ülkelerindeki konsolosluklardan veya girişte kapıdan vize alabilirler.

2. Vizem olsa da Türkiye'ye girişte sorun yaşar mıyım?

Vizeniz veya vize muafiyetiniz olsa bile çeşitli nedenlerle ülkeye girişinize izin verilmeyebilir. Bu nedenlerden bazıları şunlardır:

- vize süresinden en az 60 gün daha uzun süreli pasaportu olmayanlar;
- geçerli sağlık sigortası olmayanlar;

- Türkiye'ye giriş, Türkiye'den geçiş veya Türkiye'de kalış amacını haklı nedenlere dayandıramayanlar;
- kalacağı sürede, yeterli ve düzenli maddi imkâna sahip olmayanlar;
- vize ihlalden veya önceki ikamet izninden doğan borç ve cezalarını ödemeyenler;
- pasaportu veya vizesi sahte olanlar;
- Türkiye'ye girişi yasaklananlar; kamu düzeni, kamu güvenliği veya kamu sağlığı bakımından sakıncalı görülenler.

3. Vizem bitince Türkiye'ye giriş çıkış yaparak uzatılabilir miyim?

Vizenin veya vize muafiyetinin Türkiye'de yabancıya sağladığı kalış süresi, her yüz seksen günde en fazla doksan gün olarak belirlenmiştir. Eğer ülkede (muafiyet veya vize ile) 90 gün kaldıysanız çıkış yapıp 90 günü Türkiye dışında geçirmeniz gerekir. Daha uzun kalmak istiyorsanız ikamet izni almalısınız.

4. İkamet izni almak için nereye başvurmak lazım?

İkamet izni başvurusunu, yabancıнын vatandaşı olduğu ülkedeki ya da yasal olarak bulunduğu ülkedeki Türkiye Konsolosluklarına yapmanız gerekir.

5. Vize/muafiyet süresi dolan bir yabancı ülkeden ayrılmadan vizesini uzatılabilir mi?

Yabancılar, Türkiye'de doksan günden fazla kalabilmek için valiliklere ikamet izni başvurusu yapabilirler.

6. İkamet iznini nasıl uzatılabilirim?

İkamet izniniz varsa, yaşadığınız şehrin valiliklerine giderek uzatma başvurusu yapabilirsiniz. Eğer

koşullarınız değişmişse ve gerekli şartları sağlıyorsanız bunu bildirip başka bir ikamet iznine geçiş yapabilirsiniz.

7. Türkiye içinden yapılan ikamet izni talebinin reddi, iptali ya da uzatılmaması durumunda ne olur?

İkamet izni talebinin reddi, iznin uzatılmaması veya iptali, yabancıya veya avukatına tebliğ edilir. Yabancınn karara karşı itiraz hakkı vardır. Bununla ilgili bilgilendirme tebligatta yer alır.

8. İkamet ili değişikliği durumunda yabancınn yapması gereken işlemler nelerdir?

İkametgâhlarını ikamet izni aldıkları ilden başka bir ildeki adrese taşıyan yabancıların en geç 20 iş günü içinde başvuruda bulunarak yeni bir ikamet izni almaları gerekmektedir. Bu işlemde, ikamet izin türü değişmiyorsa yeni bir ikamet izni belgesi düzenlenmekle birlikte, harcı ödenmiş olan süre, tekrar harca tabi tutulmaz. Harç miktarları için bakınız: http://www.goc.gov.tr/icerik3/ikamet-izni-belgesi---harc-miktarlari_409_414_901

9. Refakatimdekilere ikamet izni alabilir miyim?

Yeni kanun ile refakat uygulaması kaldırılmıştır, her bir yabancınn başvurusu ve izin belgesi ayrı olarak düzenlenmektedir.

10. Türkiye’de çalışabilir miyim?

Türkiye’de çalışmak istiyorsanız çalışma izni almanız gerekir. Yeni kanun ile çalışma izni başvuru sürecinde de değişiklikler yapılmıştır.

11. Çalışma izni başvurusunu kim yapabilir?

Türkiye’de çalışmak istiyorsanız, işvereninizin çalışma izni alması gereklidir.

12. Çalışma iznine Türkiye’den başvurabilir miyim?

Türkiye’de en az 6 ay süreli ikamet izni (öğrenim amacı dışında) almış olup, izin süresi sona ermemiş olan yabancılar veya işverenleri online başvurularını yurt içinden Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na yapabilirler.

13. Çalışma iznine Türkiye’ye gelmeden başvurabilir miyim?

Çalışma izni başvurunuzu Türkiye’ye gelmeden, ülkenizdeki Türk konsolosluğundan yapabilirsiniz. Bu başvuru sonrasında size verilecek olan referans numarasını Türkiye’deki işvereninize bildirmeniz gerekir. Bu numara online çalışma izni başvurusunda kullanılır.

Başvuru (Tr):

<http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/yabancilar.portal#>

Başvuru (Rusça):

<http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/yabancilar/ru/index.html>

14. Çalışma izni kaç yıl için verilir?

Belirli bir işyerinde ve meslekte çalışmak için, en fazla bir yıl için verilir. Çalışma izninin süresi aynı iş yerinde çalışmak için en fazla iki yıl daha uzatılabilir. Üç yıl kesintisiz çalışma izni almış olan yabancılar için farklı çalışma izni seçenekleri vardır.

15. Kaçak çalışırken yakalanınca ne olur?

Kaçak çalıştığı tespit edilen yabancılar para cezası uygulanır. Para cezasını ödeyen yabancılar daha sonra Türkiye’den sınır dışı edilirler. Eğer, kaçak çalışmaktan

dolayı haklarında uygulanan para cezasını ödemezlerse, bu kişilerin Türkiye'ye 5 yıl süreyle tekrar girmeleri engellenir.

16. Türkiye’de asgari ücret ne kadardır?

2015 yılının ilk yarısı için asgari ücret net 950 TL olarak belirlenmiştir. Asgari ücret bir işçiye bir aylık çalışma karşılığı verilebilecek olan en düşük yasal ücrettir.

17. TC vatandaşı ile evlenmek için ne yapmak gerekir?

Türkiye’de bir Türk vatandaşı ile bir yabancı, yetkili evlendirme memuru önünde evlenebilirler. Bunun için yabancı eşin ülkesinden “evlenme ehliyet belgesi” temin etmesi gerekir.

18. “Evlenme Ehliyet Belgesi” nedir?

Yabancıнын vatandaşı olduğu ülkenin yetkili makamı veya o devletin Türkiye’deki temsilciliği tarafından kişinin adını, soyadını, ana ve baba adı ile doğum tarihini ve evlenmesine engel halinin bulunup bulunmadığını gösterir şekilde düzenlenmiş ve tasdik edilmiş olan belgedir.

19. Evlenerek Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olunur mu?

Bir Türk vatandaşı ile evlenme doğrudan TC vatandaşlığını kazandırmaz. Ancak bir Türk vatandaşı ile en az üç yıldan beri evli olan ve evliliği devam eden yabancılar Türk vatandaşlığını kazanmak üzere başvuruda bulunabilir. Başvuru sahiplerinde şu şartlar aranır:

- aile birliği içinde yaşama;
- evlilik birliği ile bağdaşmayacak bir faaliyette bulunmama;

- ulusal güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmama.

20. TC Vatandaşı ile evlenince ikamet izni almaya gerek var mı?

TC vatandaşı ile evli olmak otomatik olarak Türkiye’de yasal kalma olanağı vermez. Bu nedenle yabancınn ikamet izni alması gerekir. Yetkililer evliliğin “anlaşmalı evlilik” olup olmadığını araştırır ve “ikamet alma” amacıyla yapıldığını tespit ederlerse ikamet izni vermeyebilir veya ikamet iznini iptal edebilirler.

21. Aile ikamet izniyle Türkiye’de kalan bir yabancı boşanırsa Türkiye’de kalmaya devam edebilir mi?

Boşanma hâlinde, Türk vatandaşıyla evli yabancıya, en az üç yıl aile ikamet izniyle kalmış olmak kaydıyla kısa dönem ikamet izni verilebilir. Ancak yabancı eşin, aile içi şiddet gerekçesiyle mağdur olduğu ilgili mahkeme kararıyla sabitse, üç yıllık süre şartı aranmaz.

22. Bir yabancı Türkiye’de doğum yaptığında, bildirmesi gerekir mi?

Türkiye’de sağ olarak dünyaya gelen her çocuğun, doğumdan itibaren otuz gün içinde doğumun olduğu yerin veya herhangi bir nüfus müdürlüğüne bildirilmesi zorunludur. Doğum bildirimi, doğumu gösteren resmî belgeye dayanarak yapılabileceği gibi sözlü beyana dayalı olarak da yapılabilir.

23. TC vatandaşı eşten doğan çocuk TC vatandaşı olur mu?

Evlilik içinde Türk vatandaşı babadan ve yabancı anadan doğan çocuklar doğumlarından başlayarak

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını kazanırlar. Bu çocuklar baba hanesine tescil edilirler.

Evlilik dışında Türk vatandaşı babadan ve yabancı anadan doğan çocuk ise, çiftin evlenmesi ile veya ananın veya çocuğun mahkemeye başvurması ile veya çocuğun baba tarafından tanınması ile Türk vatandaşı olur.

Türk vatandaşı ana ve yabancı babadan evlilik birliği içinde veya dışında doğan çocuk Türk vatandaşıdır.

24. Kimler sınır dışı edilebilir?

Yabancılar kanununa göre bir yabancı hakkında çeşitli nedenlerle sınır dışı kararı verilebilir. Sınır dışı edilme nedenleri arasında en sık görülenler şunlardır:

- vize ihlali,
- izinsiz çalışma,
- ülkeye yasal olmayan yollarla giriş – çıkış yapmak,
- kamu düzeni, kamu güvenliği veya kamu sağlığı bakımından tehdit oluşturmak.

25. Hakkında sınır dışı etme kararı alınan yabancılar hangi ülkelere gönderilebilir?

Yabancılar haklarında alınan sınır dışı etme kararıyla;

- menşe ülkesine,
- transit gideceği ülkeye,
- Türkiye'ye gelmek üzere transit geçtiği ülkeye ya da
- başka bir üçüncü ülkeye gönderilebilir.

26. Kimler sınır dışı edilmez?

- Seyahat etmesine engel bir sağlık sorunu olanlar,
- ülkesine döndüğünde ölüm cezasına, işkenceye maruz kalacak olanlar,

- insan ticareti mağdurları,
- tedavi gören şiddet mağdurları kanuna göre sınır dışı edilmezler.

27. Vizesi bittikten sonra yakalananlar hemen sınır dışı edilir mi?

Sınır dışı etme kararı alınanlara, Türkiye'yi terk edebilmeleri için 15-30 gün arası süre tanınır ve bir "Çıkış İzin Belgesi" verilir. Bu süre içinde ülkeyi terk edenler hakkında giriş yasağı kararı alınmayabilir. Süresi içinde Türkiye'yi terk etmeyen yabancılar idari gözetim altına alınır.

28. Sınır dışı etme kararına itiraz edilebilir mi?

Sınır dışı etme kararına itiraz edilebilir. Yabancı veya avukatı, sınır dışı kararının tebliğ edilmesinden on beş gün içinde idare mahkemesine başvurabilir. Bu başvuruyu, sınır dışı etme kararını veren makama da bildirmek gerekir. Mahkeme başvuruyu on beş gün içinde sonuçlandırır. Bu süre içinde yabancı sınır dışı edilmez.

29. İdari gözetim altına alınınca ne olur?

Haklarında idari gözetim kararı alınanlar ile bazı durumlarda hakkında sınır dışı etme kararı alınanlar Geri Gönderme Merkezinde tutulur. Burada kalış süresi en fazla altı aydır ancak istisna olarak daha uzun kalanlar olabilir. Yabancılar bu merkezden ülkelerine geri gönderilirler.

30. İdari gözetim kararına itiraz edilebilir mi?

İdari gözetim altına alınan kişi veya avukatı idari gözetim kararına karşı sulh ceza hâkimine başvurabilir. Ancak bu başvuru idari gözetimi durdurmaz. Kanun

gereği idareye verilen dilekçe, yetkili sulh ceza hâkimine derhâl ulaştırılır ve inceleme beş gün içinde sonuçlandırılır. İdari gözetim işlemine karşı yargı yoluna başvuranlardan, avukatlık ücretlerini karşılama imkânı bulunmayanlara, talepleri hâlinde avukatlık hizmeti sağlanır.

31. Türkiye’de bir yabancıyı bekleyen tehlikeler var mı?

Diğer pek çok ÷lkede olduğu gibi Türkiye’de de yabancılara yönelik bazı riskler vardır. Bunların en tehlikelisi “insan ticareti”dir.

32. İnsan ticareti nedir?

İnsan tacirleri, tuzağa düşürdükleri kişileri, özellikle göçmenleri istemedikleri işlerde zorla çalıştırmakta ve üzerlerinden para kazanmaktadırlar. Buna insan ticareti denir. İnsan ticareti Türkiye’de bir suç olarak tanımlanmıştır. Bu suçu işleyenlere hapis cezası verilmekte ve suçun mağdurlarına destek sağlanmaktadır.

33. Hangi durumlarda insan ticareti suçu oluşur?

Eğer bir insan fuhuş yapmaya; ev işi yapmaya, çocuk, hasta, yaşlı bakmaya; atölyede, fabrikada, tarlada veya başka bir yerde çalışmaya veya organlarını vermeye zorlanırsa insan ticareti suçu oluşur. Kadınlar, erkekler ve çocuklar insan ticareti mağduru olabilirler.

34. Böyle bir durumda ne yapmak gerekir?

Eğer bulunduğunu yerden ayrılabiliyorsanız, en yakın polis veya jandarma karakoluna giderek başınıza gelenleri anlatın ve yardım isteyin.

35. Yardım için hangi telefonlar aranabilir?

Eğer Türkçe bilmiyorsanız veya bulunduğunuz yerden ayrılamıyorsanız 157 Acil Yardım Hattını arayarak yardım isteyin. Ücretsiz olarak arayabileceğiniz bu numarada sizin dilinizi konuşan telefon operatörleri size yardımcı olurlar.

36. İnsan ticareti mağduruna sağlanan imkânlar nelerdir?

Böyle bir durumda vize süresini aşmış, pasaportunuzu kaybetmiş veya çalışma izni olmadan çalışmış olsanız bile, size ceza verilmez; sınır dışı edilmezsiniz; konaklamanız için güvenli bir yer gösterilir; sağlık desteğinden yararlanırsınız; ülkenize dönebilmeniz için uçak biletiniz alınır.

37. Seyahat ederken dikkat etmeniz gerekenler:

- İyi tanımadığınız kişilerle seyahat etmeyin, seyahat masraflarınızı karşılamalarına izin vermeyin,
- Yalnız seyahat ediyorsanız, nerede ve kiminle olduğunuzu yakınlarınıza haber verin,
- Gittiğiniz ülke ile ilgili ön araştırma yapın; vize, çalışma, yaşama koşullarını ve kurallarını öğrenin,
- Pasaportunuzun bir kopyasını yanınızda bulundurun; pasaportunuzu kimseye vermeyin,
- Pasaportunuza el konulursa, onu geri almak için riske girmeyin, ülkenizin konsoloslughuna başvurarak kimlik/ seyahat belgesi alabilirsiniz.

38. Yabancı ülkede çalışmak istiyorsanız, dikkat etmeniz gerekenler:

- Tanımadığınız kişilerin önerdikleri işleri kabul etmeden önce araştırın, bu konuda yakınlarınıza bilgi verin,

- Türkiye’de asgari ücret yaklaşık 300 – 400 ABD dolarıdır (2015 yılı kurları). Eğer size 1000\$ – 2000\$ gibi yüksek ücretler öneriliyorsa, iyice araştırmadan bu işi kabul etmeyin,
- İşvereniniz paranızı sonra vereceğini söylüyorsa, hemen inanmayın, doğru söylediğinden emin olun.

IV.

Göçmen İşçilik ve İnsan Ticareti

Göç hareketlerinin giderek yoğunlaştığı günümüz koşullarında, göçmenlerin karşılaşılabilecekleri zorluklar da artmaktadır. Özellikle kayıt dışı sektörlere yönelik göçmen iş göçü, beraberinde insan ticareti riskini de getirmektedir. İnsan ticareti, erkekleri ve kadınları etkileyen bir suç türü olmasına rağmen toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların, bilhassa göçmen kadınların insan ticareti mağduriyet riskini daha da arttırmaktadır.

“İnsan ticareti” suçu çeşitli uluslararası sözleşmelerde tanımlanmış ve bu suçla mücadelenin adımları belirlenmiştir. Taraf devletlerin suçun önlenmesi, mağdurlara destek sunulması ve suçluların cezalandırılmasına dair yükümlülükleri de sözleşmelerle tanımlıdır. İnsan ticareti suçu mağdurlarının tespiti de ülkelerin iç hukukları ve ilgili resmi düzenlemelerine göre yapılmaktadır.

İnsan ticareti, Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol’de (Palermo Protokolü olarak bilinir) ayrıntılı olarak tanımlanmıştır.¹⁶

İnsan Ticareti tanım:

“(a) İnsan ticareti, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İstismar terimi, asgari olarak, başkalarının fuşunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, esareti veya esaret benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içerecektir.

(b) İnsan ticaretinin (a) bendinde belirtilen yöntemlerden herhangi biriyle yapılmış olması halinde, mağdurun bu istismara razı olup olmaması durumu değiştirmeyecektir.

(c) Bu maddenin (a) bendinde öngörülen yöntemlerden herhangi birini içermese bile, çocuğun istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması “insan ticareti” olarak kabul edilecektir.

(d) Onsekiz yaşının altındaki herkes “çocuk” kabul edilecektir.

İnsan ticareti, farklı sömürü biçimlerini içermektedir. Fuhşa zorlama; fabrikada, atölyede veya tarım işinde çalışmaya veya evlerde hizmetçilik yapmaya zorlama; çocukların dilendirilmesi veya hırsızlık yaptırılması ve hatta kişilerin organlarının izinsiz olarak alınması insan ticareti türleri arasında yer alır. Kız çocuklarının erken yaşta aileleri tarafından menfaat karşılığı evlendirilmesi,

çocukların asker olarak kullanılmak amacıyla kaçırılması, bebeklerin yasal olmayan şekilde evlat edindirilmeleri gibi diğer sömürü biçimleri de insan ticaretinin türleri arasındadır.

İnsan ticareti, ülke içinde olabileceği gibi, sınır aşan boyutta da karşımıza çıkmaktadır. İnsan ticareti, genellikle, kayıt dışı ve korunmasız sektörlerde, gizli gerçekleşir ve bu suçun mağduru olan kişiler mağduriyetleri ile ilgili ifade vermekten çekinirler. Tacirler, mağdurları kendi ülkelerinde veya başka ülkelerde yasal ve iyi kazançlı iş vaadiyle kandırırlar. Bu umutla evlerinden, şehirlerinden hatta ülkelerinden ayrılan mağdurlar, kendilerini, tanımadıkları bir ortamda, güvenceden yoksun ve savunmasız bulurlar. Tacirlerin, kontrol sağlamak için mağdura doğrudan şiddet uygulaması, zorlaması, özgürlüğünü kısıtlaması, borçlandırması, kimlik ve seyahat belgelerine el koyması; onu, ailesini tehdit etmesi sık görülen yöntemlerdir. Göçmenler söz konusu olduğunda bu baskı yöntemleri yoğunlukla kullanılmaktadır.

İnsan ticareti mağdurları arasında özellikle göçmen kadınların yüksek oranlarda olması, kadınların göç etme eğilimlerindeki artışla da ilişkilidir. Uluslararası Göç Örgütü'nün verilerine göre günümüzde 175 milyon kişi doğdukları ülke dışında yaşamaktadır ve bu sayının yüzde 50'sini göçmen kadınlar oluşturmaktadır¹⁷. Eskiden göç eden erkekler çoğunlukta iken artık kadınlar da geçim arayışıyla diğer ülkelere yalnız gitmeyi göze almaktadırlar. Kadınların geçim yükümlülüğü taşıdığı bu yeni küresel düzende, göçmen kadınlar tacirler tarafından mağduriyete sürüklenebilmektedir.

a. Türkiye’de İnsan Ticareti

İnsan ticareti suçu uluslararası sözleşmelerle uyumlu olarak Türk hukukunda Yeni Türk Ceza Kanunu’nun 80. Maddesinde tanımlanmış ve bu suç için 8 yıldan 12 yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adli para cezası getirilmiştir.

Türkiye’de mağdur tespit ve destek süreçleri ulusal yönlendirme mekanizması içindeki kurumların işbirliği ile yürütülmektedir.¹⁸ Türkiye’de insan ticareti mağduru olarak tespit edilen kişilerin tamamına yakını kadındır ve büyük çoğunluğunu göçmen kadınlar oluşturmaktadır. İnsan ticareti mağduru kadınlar ile yapılan görüşmeler pek çoğunun Türkiye’ye çalışmak için geldiğini ortaya koymaktadır. Bu kadınların yine büyük bir çoğunluğu kendini aracı olarak tanıtan kişiler tarafından iş bulma vaadi ile kandırılmışlardır. Çoğu ev hizmetlerinde çalışacağını düşünerek Türkiye’ye gelmiş ama kendini insan ticareti tuzağında bulmuştur.

Türkiye’de insan ticareti ile mücadele için oluşturulmuş olan ulusal yönlendirme mekanizmasının aktörleri arasında Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Adalet Bakanlığı ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü gibi resmi kurumların yanı sıra, üç tane sivil toplum örgütü (İKGV, KDV ve Aileder) ve Uluslararası Göç Örgütü de yer almaktadır.

b. STK’lar Neler Yapabilir?

Faaliyet alanları o ülkede sivil toplumun hareket kabiliyeti ile doğru orantılı olarak değişmekle beraber sivil toplum kuruluşları dünyanın her yerinde insan ticareti ile

mücadele sürecinin bir parçasıdır. Bunun önemli nedenlerinden biri insan ticareti ile mücadelede devletlerin suçlunun yakalanması ve yargılanmasına öncelik tanınması buna karşın suçun mağdurunun devletten yeterli ve insan hakları ilkelerine uygun desteği her zaman alamamasıdır. Sivil toplum kuruluşları suçtan zarar gören kişilere çeşitli destekler sunmanın yanı sıra suçun önlenmesi, devletlerin suçla mücadele ederken insan haklarına saygılı önlemler alması ve hatta göç ve göçmenlikle ilgili politikaların bu tip suçlara zemin oluşturmayacak şekilde oluşturulması gibi konularda da çalışmalar yaparlar.

Doğrudan insan ticareti konusunda çalışmayan ancak çalışmaları sırasında muhtemel mağdurlara veya risk altındaki kişilere temas eden STK uzmanları (özellikle göçmenlerle çalışan kişiler) insan ticaretinin önlenmesi ve mağdurların tespit edilmesine katkı sağlayabilirler. Bu süreçte ilk adım danışanları/hedef nüfusu insan ticareti suçu konusunda bilgilendirmektir. Bunun için insan ticareti ile mücadele alanında hazırlanmış bilgilendirme broşürlerini dağıtabilir veya birebir danışmanlık verebilirsiniz. İkinci adım ise danışanlarınız/hedef nüfusunuz arasından muhtemel insan ticareti vakalarını ayırt edebilmektir.

Unutmamak gerekir ki, insan ticareti çok karmaşık bir suç türüdür. Türkiye’de mağdur tespit yetkisi devlet birimlerindedir. Bu nedenle bir kişinin insan ticareti mağduru olarak tespit edilebilmesi için ifadesinin resmi yetkililerle paylaşılması gereklidir. Pek çok muhtemel mağdur resmi makamlara gitmek istemeyebilir ve bu durumda bu kişilerin tercihlerine saygı göstermek gerekir.

Öte taraftan eğer üçüncü kişilerin risk altında olduğu bir durum var ise dikkatli bir planlama ile hareket edilmelidir.

Danışanlarınızın Farkındalığını Arttırın

İnsan ticareti mağduru edilme riski taşıdığını düşündüğünüz kişilere:

- Bu suçu tanıttın, nasıl oluştuğunu, nasıl korunabileceklerini anlatın,
- Türkiye’de bu suçla ilgili bir yasa ve mücadele eden birimler olduğunu aktarın,
- Acil bir durumda 155 Polis ve 156 Jandarma acil yardım hatlarının yanı sıra **157 İnsan Ticareti Acil Yardım Hattı**’nı arayabileceklerini söyleyerek bu hattı tanıttın. 157 Türkçe bilmeyenlerin de iletişim kurabileceği çeşitli dillerde bilgi veren bir yardım hattıdır.

İnsan Ticareti Şüphesi Duyarsanız

Danışanın/hedef nüfusunuzdan bir kişinin (göçmen veya Türk vatandaşı) insan ticareti mağduru olabileceğine dair bir şüphe duyarsanız aşağıdaki soruların yanıtlarını almaya çalışın.

- Göç süreci içinde pasaportuna el konmuş mu?
- Gerçekliği şüphe uyandıran bir meblağda borçlandırılmış mı?
- Yapmak istemediği bir işte çalışmaya zorlanmış mı?
- İşi bırakmak istediğinde kandırılarak veya zorla kalması sağlanmış mı?
- Hareket ve iletişim özgürlüğü kısıtlanmış mı?
- Fiziksel, psikolojik, sözel, ekonomik, cinsel şiddete maruz kalmış mı?

Yukarıdaki soruların birkaçına **evet** diyen bir kişinin insan ticareti mağduru olma ihtimali yüksektir. Bu noktadan

sonra danışanın onamı doğrultusunda resmi birimlere başvurabileceğiniz gibi, danışanınızı İstanbul, Ankara, Antalya illerinden birindeki uzmanlaşmış sivil toplum kuruluşlarından birine sevk edebilirsiniz¹⁹. Bu illerde değilseniz bile telefon ile ilgili uzmanlara ulaşarak size yol göstermelerini isteyebilirsiniz.

Aşağıdaki bilgileri danışanınıza mutlaka aktarın...

- Muhtemel mağdurların resmi olarak insan ticareti mağduru statüsü alabilmeleri devletin yetkisindedir.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü uzmanları kendilerine yönlendirilen muhtemel mağdur ile detaylı bir görüşme yaparlar.
- Bu görüşmenin ardından elde edilen bilgiler değerlendirilir ve kişiye insan ticareti mağduru statüsü tanınır veya tanınmaz.
- Danışan belgesiz bir göçmen ise ve mağdur olarak kabul edilmezse yasalar gereği hakkında sınır dışı işlemi yapılabilir.

Resmi makamlarca “insan ticareti mağduru” olarak tespit edilmiş göçmenlerin hakları

- Mağdur statüsü almış göçmenler belgeleri olmasa bile sınırdışı edilmezler.
- Ücretsiz barınma, sağlık, psikolojik desteğe erişebilirler.
- Ülkelerine geri gidebilmeleri için kendilerine ücretsiz bilet sağlanır.
- 30 günlük düşünme süresi ikamet izni alırlar (YUKK MD. 48)
- 6 aylık ikamet iznine başvurabilirler (YUKK MD.49)

c. İşbirliği

İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı olarak, insan ticareti ile mücadele ve özellikle mağdur tespiti konularında daha fazla bilgi sahibi olmak isteyen sivil toplum kuruluşlarına bilgilendirme toplantıları düzenliyoruz.

Sivil toplum kuruluşlarından veya kişilerden gelen muhtemel mağdur yönlendirmelerini kabul ediyoruz. Yönlendirilen muhtemel mağdurların ilk görüşmelerini yapıyor, onamları dahilinde resmi kurumlara yönlendirmelerini gerçekleştiriyoruz. Resmi kuruma gitmek istemeyenlere gerekli bilgilendirmeleri yapıyoruz.

Türkiye’de insan ticareti konusunda daha fazla yazılı bilgi almak isterseniz İKGV ile iletişime geçerek bu konuda İngilizce ve Türkçe dillerine hazırlanmış yayınıımızdan ve Rusça ve Türkçe dillerinde hazırlanmış insan ticareti broşürlerinden ücretsiz olarak talep edebilirsiniz.

KAYNAKÇA

---

¹ Akpınar, T. (2010) Türkiye'ye Yönelik Kaçak İşgücü Göçü. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi; 65-3.

² İçduygu, A., Aksel, D.B. (2012) Türkiye'de Düzensiz Göç, Bölüm 2. Ankara: IOM.

³ <http://www.madde14.org>

⁴ Akpınar, T. (2009) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD. Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı. Doktora Tezi.

⁵ ILO (2004) Küresel Ekonomide Göçmen İşçilere Adil Muamele Towards a Fair Deal for Migrant Workers in the Global Economy.

⁶ İçduygu, A., Aksel, D.B. (2012) Türkiye'de Düzensiz Göç, Bölüm 2. Ankara: IOM.

⁷ <http://www.casgem.gov.tr>

⁸ <http://www.csgeb.gov.tr>

⁹ Bağcık, H. (2015) ILO Sözleşmelerinin İşgücü Piyasasının Düzenlenmesine Yönelik İncelenmesi:

<http://www.ekonomipolitik.org>

¹⁰ Sözleşmenin Türkçesi için bakınız: <http://www.ilo.org>

¹¹ Sözleşmenin tüm metni için bakınız: <http://www.goc.gov.tr>

¹² Sözleşme'nin Türkçesi için bakınız: <http://www.coe.int>

¹³ Araştırmanın kapsamlı bulguları İKGV tarafından hazırlanan Araştırma Raporunda paylaşılmıştır. Rapora İKGV ile irtibata geçerek ücretsiz olarak ulaşabilirsiniz.

¹⁴ Bu bölümde sunulan bilgiler 157 Acil Yardım Hattı Genel Koordinatörü tarafından hazırlanan rapordan derlenmiştir. Raporda düzensiz göçmen terimi kullandığı için tüm metne hâkim olan belgesiz göçmen terimi yerine bu bölümde düzensiz göçmen terimi kullanılmıştır. Bu iki terim aynı durumdaki kişileri tanımlamaktadır.

¹⁵ Yabancılar Kanunu'na ve yabancılarla ilgili güncel bilgiler için bakınız: <http://www.goc.gov.tr/main/>

¹⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html>

¹⁷ World Migration 2003: Managing Migration Challenges and Responses for People on the Move, IOM.

---

¹⁸ Türkiye'ye Hoş!Geldiniz: Türkiye'de İnsan Ticareti Sorunu, 2012, İstanbul, İKGV.

¹⁹ Türkiye'de insan ticareti ile mücadele konusunda uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerinin iletişim bilgileri:

İstanbul, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, www.ikgv.org

Ankara, Kadın Dayanışma Vakfı, www.kadindayanismavakfi.org.tr

Antalya, Aile Danışmanları Derneği, <http://ailedanismanlari.org/>